

Teoretické východiská a empirické poznatky z kriminality Rómov na Slovensku

Anotácia: Príslušnosť k národnosti, etniku alebo menšine môže v niektorých krajinách predikovať ich nepriaznivú sociálnu pozíciu, ktorá často podmieňuje zvýšenú úroveň niektorých javov sociálnej patológie. Významným fenoménom sociálnej patológie rómskej menšiny na Slovensku je vyššia úroveň kriminality. Cieľom príspevku je prezentovať významné poznatky o kriminalite menšín a informovať o jej podobách, charaktere a sociálno-priestorových aspektoch na Slovensku. Prínos príspevku spočíva vo vytvorení teoretického a konceptuálneho rámca pre štúdium kriminality Rómov na Slovensku, v empirických poznatkoch o jej úrovni, špecifikách a druhoch a v identifikácii príčin a podmieňujúcich faktoroch jej priestorového výskytu.

Kľúčové slová: kriminalita, exklúzia, menšina, regióny, sociálno-priestorové aspekty, Rómovia, Slovensko.

Úvod

Aj keď je zrejmé, že kriminalita sa koncentruje v urbanizovaných územiach a regiónoch, v ostatných rokoch zaznamenávame nárast kriminality aj na rurálnych územiach vyspelých a transformujúcich sa krajín sveta (Michálek 2010). Odlišný charakter vidieckych území, ťažšie životné podmienky a vzrastajúce existenčné problémy obyvateľstva spôsobujú, že zločinnosť, ale aj ďalšie sociálno-patologické javy sa pomerne rýchlo rozširujú v tomto – v minulosti relatívne bezpečnom – prostredí. Aj na Slovensku je niekoľko rurálnych vidieckych oblastí, v ktorých bol v poslednom období zaznamenaný zvýšený výskyt zločinnosti. Jedným z dôvodov, ktorý zvyšuje strach zo zločinnosti na slovenskom vidieku, ale aj reálnu úroveň kriminality vidieka, sú Rómovia. Ich koncentrácia v problémových, resp. značne zaostávajúcich regiónoch je jedným z významných faktorov, ktorý zhoršuje ich sociálne postavenie, zvyšuje ich náklonnosť porušovať spoločenské normy a vedie ku kriminálnym aktivitám. Na týchto územiach rôzne konflikty medzi relatívne lepšie situovaným majoritným obyvateľstvom a rómskou menšinou (v niektorých obciach väčšinou), sú zdrojom, ale aj výsledkom pomerne značného napätia¹. Túto skutočnosť potvrdzuje i Radičová (2010), ktorá konštatuje, že na východnom Slovensku už ľudia vnímajú rómsky problém vážnejšie ako nezamestnanosť. Ako jedno z riešení vidí viacero odborníkov v zmenách súčasnej legislatívy, ktorá by mala znížiť vekovú hranicu trestnej zodpovednosti detí a/alebo vo zvýšení zodpovednosti rodičov (mohli by byť trestaní) za priestupky a trestné činy svojich detí. Uvedené, ale aj ďalšie skutočnosti (nárast problémov a negatívnych javov v rurálnych a marginálnych regiónoch, nepriaznivé výsledky prieskumov napätia medzi vybranými sociálnymi skupinami, absencia teoretických koncepcií a sociálno-priestorových aspektov výskumu kriminality menšín v podmienkach Slovenska a absencia odbornej diskusie o problematike a dátach) inšpirovali a podmienili vznik tohto príspevku. Predmetom príspevku sú vybrané aspekty výskumu kriminality menšín² v kontexte absencie informácií a

¹ Túto skutočnosť dokazujú i výsledky výskumu ISSP Slovensko 2009 – 2010, ktoré realizovala Katedra sociológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Na otázku *medzi ktorými sociálnymi skupinami na Slovensku je najväčšie napätie* až 72 % respondentov odpovedalo, že najväčšie napätie z uvedených skupín v roku 2009 bolo medzi Rómami a Nerómami. Podľa odpovedí na otázku *aké ostré sú konflikty medzi týmito dvomi skupinami (zo štyroch možností)* za „veľmi ostré“ ich považuje približne 23 % a za „ostré“ okolo 49 % respondentov. Určité napätie, avšak „nie veľmi ostré“ uvádza 24 % respondentov. Suma sumárum teda viac ako 96 % respondentov uviedlo, že existuje napätie medzi Rómami a Nerómami, a len necelé 4 % respondentov nepociťuje „vôbec žiadne“ napätie medzi uvedenými skupinami.

² Teória kriminality menšín je založená na prepracovaných konceptoch vychádzajúcich z rôznych aspektov a charakteristík menšín, počnúc ich vnútornou podstatou až po ich postavenie v spoločnosti. Zahŕňa aj také fenomény, ako sú sociálna exklúzia, sociálna dezorganizácia, sociálna izolácia, menšinové kultúry a subkultúry

databáz s akcentom na kriminalitu vybranej menšiny na Slovensku. V podmienkach Slovenska je zrejme, že táto kriminalita sa vzťahuje na rómske obyvateľstvo, a to v dôsledku toho, že toto obyvateľstvo pácha oveľa viac trestných činov (najmä násilia, lúpeží, rôznych druhov krádeží a pod.) na majoritnom obyvateľstve ako naopak. Je však potrebné uviesť, že táto kriminalita vychádza zväčša z materiálneho nedostatku Rómov. Je v prevažnej miere motivovaná materiálnym prospechom a obohatením sa na úkor majoritného obyvateľstva. Úroveň kriminality Rómov páchanej na majoritnej populácii je v niektorých prípadoch niekoľkonásobne väčšia, ako je ich podiel na celkovej počte obyvateľov. Na druhej strane kriminalita na Rómoch patrí do tzv. hate crime³, teda kriminality páchanej zväčša extrémistickými skupinami majoritnej populácie.

Územie, prostredie, menšiny a kriminalita

Identifikovať regióny (areály) kriminality, resp. kriminogénne prostredie, je možné na základe celého spektra indikátorov. Okrem veľkého množstva ekonomických, sociálnych, kultúrnych, demografických javov a architektonickej tvorby prostredia sú to aj indikátory a faktory tzv. individuálneho charakteru. Tieto môžu charakterizovať a ovplyvňovať rôzne dimenzie kriminogénneho prostredia a vytvárať (resp. posilňovať) predpoila kriminality (Clinard 1957). Určité osobnostno-povahové rysy, ale aj sociálna negramotnosť, izolovanosť, resp. exklúzia určitých skupín obyvateľstva grupovaná za základe niektorých spoločných znakov, môže okrem iného spôsobovať ich ekonomickú a sociálnu marginalizáciu, ktorá niekedy vedie až k delikvencii a kriminálnemu správaniu. Jedným z takýchto faktorov môže byť i príslušnosť k národnosti, etniku alebo menšine, ktorá prostredníctvom rôznych parametrov a charakteristík podmieňuje zločinnosť, resp. jej diferencovanú úroveň. Viaceré, najmä sociologické výskumy potvrdzujú, že zvýšenou úrovňou zločinnosti sa vyznačujú niektoré menšiny, ktoré sú v mnohých krajinách stále považované za menejcenné, resp. za cudzorodý prvok alebo cudzincov. Tieto sú často postihnuté práve sociálnym vylúčením, ktoré možno považovať za spúšťač, resp. výrazný akcelerátor patologického správania. Zvýšená kriminalita však nemusí povinne korelovať len s etnikom alebo menšinou a nie všetky sociálne vylúčené society zákonite musia vytvárať kriminogénne prostredie. Cieľom tohto príspevku je prezentovať významné všeobecné poznatky o kriminalite menšín, načrtnúť niektoré širšie súvislosti s ňou spojené a informovať o jej podobách, charaktere, špecifikách a o ich sociálno-priestorových aspektoch na Slovensku. Na základe sledovania týchto vzťahov na globálnej úrovni sa snažíme analyzovať situáciu v oblasti kriminality Rómov na Slovensku. Kriminalitu Rómov analyzujeme na základe dostupných zdrojov a následne porovnávame s kriminalitou majoritného obyvateľstva. V empirickej oblasti význam príspevku spočíva v identifikácii kriminality Rómov, poznaní jej úrovne, najviac zastúpených druhov (typov) a v poznaní determinantov, ktoré ju podmieňujú. Význam takého výskumu vidíme v špecifikách rómskej kriminality a jej vysvetlení, na základe ktorých možno robiť opatrenia a prevenciu „šitú na mieru“ pre toto etnikum.

Kriminalita menšín (štatistiky a empirické zistenia)

Podľa kriminálnych štatistík a rôznych (najmä amerických) výskumov príslušníci rôznych národov, národností a etník páchajú kriminalitu v rôznej miere, čo je podmienené mnohými faktormi. V podstate existujú dva základné explanačné kontexty týkajúce sa

a pod. Kriminalita menšín je niekedy zámerne zamieňaná s tzv. colour of crime, ktorá označuje násilie a riziko konané rasovými a etnickými skupinami, ktoré sa od majoritnej populácie odlišujú najmä vonkajšími znakmi. Avšak tento prístup neuvažuje s mnohými ďalšími relevantnými charakteristikami, najmä sociálneho charakteru.

³ Hate crime – zločin z nenávisťou označuje násilie a riziko hroziace konkrétnym vekovým, rodovým, etnickým skupinám resp. iným, napr. sexuálnym menšinám (Young 1990).

kriminality menšín. Je to – po prvé rasovo-etnický kontext (pramení z podstaty skupín diferencovaných podľa rôznych vonkajších spoločných znakov)⁴ a po druhé sociálny (spočíva zväčša v ich periférnom postavení v spoločnosti). Väčšina autorov sa prikláňa k druhému konceptu a konštatuje, že kriminalita je základnou životnou stratégiou všetkých marginalizovaných bez ohľadu na rasu, národnosť, etnickú príslušnosť a pod.

Americká vnútorná spravodajská služba FBI vedie štatistiky kriminality, na základe ktorých sa dá ľahko určiť etnická, resp. iná (napr. aj rasová) príslušnosť páchatel'ov a obetí. Tieto štatistiky konzistentne ukazujú na väčšiu tendenciu Afroameričanov páchať kriminalitu, najmä násilnú, špecificky vraždy a lúpežné prepadnutia. Hoci Afroameričania v USA tvoria len 12 – 13 % obyvateľstva, teda menšinu, majú na svedomí viac ako polovicu všetkých vražd (FBI 2006). Napríklad za rok 2006 spomedzi 12 447 páchatel'ov vražd, ktorých príslušnosť bola známa, 6 843 (54,8 %) páchatel'ov patrilo k tejto afroamerickej menšine (FBI 2006). V roku 2005 v USA muži z afroamerickej menšiny znásilnili a sexuálne obťažovali 37 460 žien z majoritnej populácie (to je viac ako 100 žien z majoritnej populácie znásilnených či sexuálne obťažovaných mužmi z afroamerickej menšiny denne). Muži z majoritnej populácie znásilnili a sexuálne obťažovali len 0 – 10 žien pochádzajúcich z afroamerickej menšiny (US Department of Justice 2005). Zvýšenú kriminalitu menšín v USA potvrdzujú aj ďalšie údaje justičnej a väzenskej štatistiky. Podľa US Department of Justice (2005) dve tretiny väzňov v USA tvoria príslušníci menšín. Podľa (US Department of Justice 2003) bolo v roku 2002 vo väzení 10,4 % Afroameričanov vo veku od 25 do 29 rokov, v porovnaní s 2,4 % hispánskych mužov a 1,2 % mužov z majoritnej populácie. V roku 2002 afroamerickí väzni predstavovali odhadom 45 % všetkých väzňov odsúdených na viac ako 1 rok odňatia slobody, väzni z majoritnej populácie tvorili 34 % a hispánski väzni 18 %. V prepočte na pomer obyvateľstva boli Afroameričania takto odsúdení 11-krát a Hispánci asi 3,5-krát častejšie než muži z majoritnej populácie. Podľa prognóz vychádzajúcich zo štatistik Ministerstva spravodlivosti USA, 28 % Afroameričanov bude niekedy počas svojho života nepodmienečne odsúdených a 12 % Afroameričanov vo veku 20 – 30 rokov je vo väzení, taktiež 3,7 % hispánskych mužov a menej ako 1,6 % mužov z majoritnej populácie. Aj výsledky viacerých analýz potvrdzujú uvedené štatistiky. Viac ako 30 % Afroameričanov vo veku 23 až 29 rokov je uväznených za spáchanie zločinu (Gest 1995, Mauer, Huling 1995), zatiaľ čo mužov z majoritnej populácie v tomto veku boli len 3 % (Moore 1988). Miera uväznenia Afroameričanov narastá s hustotou černošského osídlenia (Uytterbrouck 1993, Rasperry 2008). Po Afroameričanoch nasledujú Hispánci, Indiáni, Američania z majoritnej populácie a najmenej kriminality (v proporčnej aj absolútnej miere) pácha ázijská menšina (obyvatelia ázijského pôvodu). Podobná situácia je aj vo Veľkej Británii, a to najmä vo veľkých mestách, ako je Londýn, kde najmä muži z černošskej menšiny majú na svedomí vysoké percento kriminálnych činov. Podľa Mubareka 2003 zo združenia na podporu reformy väzníc (Prison Reform Trust) v období rokov 1999 až 2002 sa zväčšila populácia väzňov o 12 %, pričom počet čiernych väzňov stúpol až o 51 %. Počty čiernych väzňov v pomere k populácii boli v roku 2003 až 8-násobne vyššie ako u väzňov z majoritnej populácie. Podľa údajov londýnskej Metropolitnej polície v Londýne v roku 2006 tvorili osoby z africkej, resp. karibskej komunity až 79 % podozrivých zo zločinov s použitím strelných zbraní. Zaujímavé informácie o kriminalite menšín poskytuje americká

⁴ Podľa Richarda Lynna (2002) je možné túto skutočnosť vysvetliť odlišnou mentalitou. Konštatuje, že Afroameričania majú určité odlišné povahové črty a sú známi vyššou impulzívnosťou, spontánnosťou, afektovanosťou a slabšou sebakontrolou. Oponenti R. Lynna však poukazujú na jeho snahu jednostrannej podpory rasového pôvodu disparity páchatel'ov trestných činov bez sociálnej analýzy kriminality. Obviňujú ho z nesystematickej metodológie, manipulácie a dezinterpretácie výsledkov.

organizácia New Century Foundation⁵. V publikácii *The Color of Crime* (2005), ktorá vychádza z oficiálnych štatistík kriminality v USA, pomerne detailne sumarizuje kriminalitu menšín. Okrem iného uvádza a na údajoch z rokov 2000 až 2003 dokazuje, že príslušníci afroamerickej menšiny pri páchaní násilnej kriminality trikrát častejšie používajú strelné zbrane a nože, že sa sedemkrát častejšie podieľajú na vraždách ako ostatné obyvateľstvo (približne rovnako aj na lúpežiach), že podiel Hispáncov⁶ na násilnej kriminalite je trojnásobne väčší ako podiel majoritného (bieleho) obyvateľstva a že menšina ázijského pôvodu pácha v porovnaní s majoritným obyvateľstvom asi štvrtinu trestných činov. Avšak je disproportčne zastúpená pri kriminalite mládežníckych gangov a ich členmi sú približne 9-krát častejšie ako majoritné obyvateľstvo (Hispánci 19-krát, Afroameričania 15-krát). V publikácii je taktiež uvedené, že z takmer 770 tisíc ročne spáchaných násilných rasovo motivovaných trestných činov až 85 % spáchali príslušníci afroamerickej menšiny. Až v 45 % sú najčastejšími obeťami ich násilia obyvatelia z radov majoritnej populácie, v 43 % Afroameričania a 10 % obetí tvoria Hispánci. Tri percentá obetí násilnej trestnej činnosti páchanej príslušníkmi majoritného obyvateľstva sú Afroameričania. Afroameričania až 39-krát častejšie páchajú násilie na majoritnom obyvateľstve (lúpeží až 136-krát) ako majoritné obyvateľstvo na Afroameričanoch. Zároveň 2,3-krát častejšie páchajú hate kriminalitu (poznámka 3) na majoritnom obyvateľstve ako naopak. Aj z týchto dôvodov viacerí odborníkov za najlepší jednoduchý indikátor úrovně násilnej kriminality v nejakej oblasti považujú podiel Afroameričanov a hispánskeho obyvateľstva.

Dôvody výskumu kriminality menšín

Je alebo nie je dobré odoprieť alebo zakazovať informácie, ktoré sú potrebné z aspektu bezpečia a istôt obyvateľstva? Je dôležité poznať nebezpečenstvá a riziká, s ktorými sa môžu stretnúť a ktorým sa aj na základe informácií môžu vyhnúť? Majú ľudia právo na informácie, ktoré môžu významne ovplyvniť ich život? Tieto, ale aj množstvo ďalších otázok vyvoláva problematika spojená s kriminalitou rôznych skupín, a teda aj s kriminalitou menšín. Diferencované riziká spojené s rôznymi skupinami ľudí, súvisiace s kriminalitou, jej znakmi a dôsledkami je dobré poznať najmä preto, aby bolo možné zvážiť závažnosť týchto rizík, prijať potrebné opatrenia, a tak zabrániť ohrozeniu majetku, zdravia a životov ľudí. Ľudia robia rozhodnutia na základe informácií a riziká výrazne ovplyvňujú ich výber. Rómovia sú na Slovensku najväčšou minoritnou etnickou skupinou, ktorá sa vyznačuje pomerne vysokou kriminalitou a zároveň je najviac negatívne postihnutá transformáciou. Vysoká úroveň ich nezamestnanosti, nízke vzdelanie, chudoba, sociálna odkázanosť a exklúzia a ďalšie nežiaduce javy zvyšujú riziko ich zločinnosti. Táto skutočnosť zároveň vyvoláva potrebu predchádzať zločinnosti, pričom je dôležité poznať jej rôzne aspekty. Je potrebné vychádzať z exaktných dát, rôznych prameňov a informácií, ktoré nám umožnia pochopiť problematiku v celej jej šírke. Zvlášť dôležitá sa zdá informovanosť obyvateľov tých regiónov, ktoré možno považovať za rizikové z aspektu kriminality Rómov. Obyvateľstvo si tak môže vytvoriť reálny obraz o kriminalite v regióne (lokality), lepšie porozumieť jej podmienkam a príčinám a – čo je najdôležitejšie – prispôsobiť svoje správanie a stratégie v oblasti zvýšenia osobnej bezpečnosti. Exaktná štatistika sa zdá významnou podmienkou analýz kriminality Rómov, ktorých výsledky sú dôležitým predpokladom politických, regionálnych a lokálnych

⁵ New Century Foundation bola založená v roku 1994. Jej cieľom je prostredníctvom štúdií a výskumu imigrácie a vzťahov medzi majoritným obyvateľstvom a menšinami a menšinami navzájom lepšie porozumieť dôsledkom zvyšovania diverzity spoločnosti v USA. Nadácia sponzoruje vydávanie publikácií, kníh a organizovanie konferencií týkajúcich sa uvedenej problematiky. Medzi jej publikácie patrí aj *The Color of Crime*, ktorá sa venuje diferencovanej úrovni kriminality menšín.

⁶ Obyvateľstvo pôvodom z krajín Európy, Latinskej Ameriky a iných oblastí hovoriacich po španielsky, ale aj miešanci, ktorí hovoria po španielsky a nesú ich vonkajšie črty.

rozhodnutí, ktoré môžu výrazne ovplyvniť účinky prevenčných programov zameraných na redukcii kriminality. Tabu v oblasti základných dát a informácií navyše bráni odbornej diskusii o probléme, znižuje možnosti chápania súvislostí, mystifikuje realitu, zabraňuje ľuďom orientovať sa a – čo je najhoršie – správne odhadnúť riziko, a tak predchádzať neželaným dôsledkom.

Problematika kriminality Rómov v kontexte absencie databáz

Na Slovensku sa zvýšenou úrovňou kriminality vyznačuje rómske etnikum. Problematiku kriminality Rómov možno bezpochyby zaradiť do kriminologického výskumu zameraného na sledovanie kriminality vybraných skupín obyvateľstva podľa rôznych znakov; v prípade Rómov podľa etnickej príslušnosti so všetkými (pozitívnymi i negatívnymi) aspektmi, ktoré súvisia s ich spôsobom života a hodnotami. Konceptuálne tento smer vychádza z ich odlišnosti od majority, postavenia v spoločnosti, charakteristických črt a správania a pod. Zámerom takýchto výskumov je najmä poukázať na „inakosť“ v oblasti porušovania spoločenských noriem, resp. v prekračovaní (porušovaní) zákona. Na Slovensku, ale aj v ďalších krajinách EÚ, kde žije rómska menšina, je v súčasnosti veľmi ťažké a niekedy až nemožné získať nejaké relevantné informácie o individuálnych, rodových a ďalších charakteristikách Rómov žijúcich v rôznom prostredí a nachádzajúcich sa na rôznych stupňoch integrácie do majoritnej spoločnosti. Preto je aj veľmi ťažké analyzovať ich kriminalitu. Absencia presných a relevantných údajov o asociálnom a antisociálnom konaní časti Rómov znemožňuje analyzovať a dokumentovať všeobecne známe poznatky a informácie o zvýšenej kriminalite Rómov v rôznych krajinách vrátane Slovenska. Absencia štatistického zisťovania a evidencie kriminality a protispoločenskej činnosti Rómov, ale aj ďalších sociálno-patologických javov a s tým súvisiace informácie sú výsledkom súčasnej legislatívy. Na oficiálnej úrovni sa v súčasnosti na Slovensku nevedú žiadne štatistiky v súvislosti s rasou, národnosťou či etnikom. Zhromažďovanie takýchto údajov je podľa platnej legislatívy v príkrom rozpore s Ústavou SR a medzinárodnými dohovormi. V Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie je príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine vecou slobodného rozhodovania jednotlivca. Toto právo je zakotvené aj v Ústave SR, z čoho vyplýva, že zhromažďovanie takýchto údajov a vedenie takýchto evidencií, ako aj ich zverejňovanie znamená porušenie zásady rovnosti, je diskriminačné a spôsobilé vzbudzovať rasovú neznášanlivosť.

Situácia na Slovensku a legislatívne obmedzenia možnosti zberu dát

Právny poriadok SR však nevyklučuje zber dát na základe etnickej príslušnosti. Zber a spracúvanie údajov o etnickej príslušnosti obyvateľstva nie je v rozpore so žiadnym z ustanovení antidiskriminačného zákona (prijatý v roku 2004). Tento zákon neupravuje zber dát, ale vytvára mechanizmy na efektívnu ochranu proti diskriminácii. Pokiaľ je účelom zberu dát objektívne mapovanie situácie rómskeho obyvateľstva s cieľom riešenia celospoločenských problémov, takéto aktivity chápe skôr ako efektívny prostriedok. Dáta o národnosti či etnickej príslušnosti predovšetkým vo vzťahu k zberu, evidencii, triedeniu, spracúvaniu a zverejňovaniu osobných údajov regulujú iné zákony, najmä zákon č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov a niekoľko osobitných zákonov (napr. zákon o prokuratúre a pod). Zákon o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov je východiskovým právnym predpisom pri posudzovaní možnosti verejných a súkromných inštitúcií pri zbere a spracovaní údajov podľa kritéria príslušnosti k rase alebo etniku. Určuje spôsob získavania a evidovania informácií o etnicite a národnosti a definuje konkrétne pravidlá a situácie, podľa

ktorých možno údaje o národnosti a etnicite získavať. Podľa § 3 tohto zákona osobnými údajmi sú údaje týkajúce sa určenej alebo určiteľnej fyzickej osoby⁷.

Ako sme uviedli, zber osobných údajov je regulovaný tiež prostredníctvom osobitných zákonov, ktoré orgánom štátnej správy ukladajú povinnosť, akým spôsobom majú (musia) viesť evidenciu o národnosti alebo etnicite konkrétnych osôb. Štátne orgány môžu v zmysle Ústavy SR konať iba v jej medziach, rozsahu a spôsobom stanoveným zákonom. Na zber dát zameraných na rómske etnikum alebo triedených podľa príslušnosti k rómskemu etniku potrebujú zákonné splnomocnenie. Štátne orgány, ako aj ostatné právne subjekty zároveň musia pri zbere, spracúvaní a zverejňovaní dodržiavať kritériá stanovené zákonom o ochrane osobných údajov. Evidenciu, spracovanie a zverejňovanie údajov o protispoločenskej činnosti, sociálno-patologických javoch a s tým súvisiace informácie o páchateloch v zmysle zákona o ochrane osobných údajov, spracúvanie osobných údajov o porušení ustanovení Trestného zákona, zákona o priestupkoch alebo občianskeho práva, ako aj o výkone právoplatných rozsudkov alebo rozhodnutí môže vykonávať len ten, komu to umožňuje osobitný zákon. V rámci trestného konania (vyšetrovanie a stíhanie páchatelov trestných činov) orgány prokuratúry, Generálna prokuratúra SR, súdy, ako aj Ministerstvo spravodlivosti SR spracúvajú osobné údaje, ktoré sa týkajú trestne stíhaných osôb a poškodených, údaje o trestných činoch, ktoré boli alebo mali byť spáchané a údaje bezprostredne s tým súvisiace. Zákon o prokuratúre zároveň presne stanovuje, čo sa považuje za osobné údaje, a tak zároveň predurčuje, ktoré z údajov týkajúcich sa trestne stíhaných osôb a poškodených osôb budú predmetom evidencie. Podľa zákona osobnými údajmi týkajúcimi sa trestne stíhanej osoby sú meno, priezvisko, rodné priezvisko, rodné číslo a pobyt trestne stíhanej osoby. Údaj o rase, etnickej príslušnosti alebo národnosti nie je predmetom evidencie. Rasový a etnický pôvod poškodeného je predmetom záznamu len vtedy, ak táto jeho charakteristika súvisela so spáchaním alebo motiváciou spáchania trestného činu⁸. Pokiaľ ide o zber údajov o osobách vo výkone väzby a vo výkone trestu odňatia slobody, zákony poskytujú konkrétnejší rámec pre postup príslušných štátnych orgánov. Zbor väzenskej a justičnej stráže je oprávnený spracúvať osobné údaje obvinených osôb vo väzbe a odsúdených, pričom údaj o príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine môže spracúvať (teda aj získať) až po predchádzajúcom súhlase týchto osôb. Ostatné zákony (napríklad zákon o súdoch alebo zákon o priestupkoch) nešpecifikujú druh osobných údajov, ktoré pri svojej činnosti evidujú súdy, polícia, obvodné úrady pri prerokúvaní priestupkov alebo žalôb. Uvedené štátne orgány (alebo obce pri prerokúvaní priestupkov) nemôžu údaje o národnosti alebo etnicite dotknutých osôb získavať a zaznamenávať bez písomného súhlasu dotknutej osoby.

Určité možnosti získania dát o protispoločenskej činnosti, o sociálno-patologických javoch a s tým súvisiacich informácií o páchateloch majú aj neštátne právne subjekty. Ide najmä o mimovládne organizácie, obce, vyššie územné celky a pod., ktoré sa zameriavajú na prevenciu a aktivity znižovania výskytu kriminality. Dátové obmedzenia im zabraňujú identifikovať reálny stav a rozvíjať tieto aktivity⁹. Jedným z možných spôsobov získania dát

⁷ Určená, alebo určiteľná osoba je osoba, ktorú možno určiť priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora (ako je napríklad rodné číslo) alebo na základe jednej či viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú, psychickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu.

⁸ Údaje, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod poškodeného, jeho politické názory, náboženskú vieru alebo svetonázor a členstvo v politických stranách alebo politických hnutiach, ak bol poškodený trestným činom pre svoje politické presvedčenie, národnosť, príslušnosť k etnickej skupine, vyznanie alebo preto, že je bez vyznania.

⁹ Napr. v Stratégii sociálnej a ekonomickej integrácie rómskych komunít v Banskobystrickom samosprávnom kraji na obdobie 2007 – 2013 (Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity 2006) jedným zo špecifických cieľov bolo znížiť protispoločenskú činnosť v rómskych komunitách. Ako však vyplynulo z výsledkov vykonaných dotazníkových prieskumov, ani jedna zo sledovaných inštitúcií, ktoré sa venujú

je anonymizovaný zber dát (napr. záznamy o národnosti trestne stíhaných osôb bez ich bližšej identifikácie podľa mena a priezviska, prípadne dátumu narodenia). Takýto zber (anonymným spôsobom), spracovanie a zverejňovanie údajov vo väzbe na etnickú príslušnosť alebo národnosť nepodlieha reštrikciám. Aj pri zbere dát sa prirodzene vyžaduje súhlas jednotlivcov, nie však z dôvodu ochrany osobných údajov, ale z praktických dôvodov získavania relevantných informácií a motivovania respondentov. Spracúvanie a zverejňovanie takýchto dát nezasahuje do práva na ochranu osobných údajov.

Detailnejšie sa s právnou analýzou o možnostiach zberu, hodnotenia a monitoringu informácií o rómskom etniku v kontexte súčasnej antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku môžeme stretnúť v práci Z. Dluhošovej z roku 2006. Cieľom jej analýzy bolo posúdiť, do akej miery platná (antidiskriminačná) legislatíva na Slovensku znemožňuje verejným a neverejným inštitúciám zber a monitoring informácií charakterizujúcich životné, sociálne, ekonomické a ďalšie podmienky Rómov a ich protispoločenskú činnosť (teda spektrum relevantných informácií viažucich sa na etnicitu). Uvedená práca bola primárnym zdrojom, z ktorého sme vychádzali pri spracovaní kapitoly zameranej na analýzu stavu problematiky z aspektu súčasných legislatívnych podmienok.

Dôsledky absencie dát a informácií

Problematika marginalizovaných rómskych komunít sa stala horizontálnou prioritou programov na využívanie fondov EÚ v programovacom období rokov 2007 – 2013. Absencia systematizovaného zberu a hodnotenia dôležitých informácií charakterizujúcich životné, sociálne, ekonomické a ďalšie podmienky Rómov znemožňuje nielen plánovanie účinných opatrení na ich zlepšenie, ale aj sledovanie reálnych dosahov navrhnutých opatrení v praxi, a teda aj možnosť včasných korekcií v prípade ich neúčinnosti. Štátne a verejné inštitúcie v dôsledku platnej legislatívy väčšinou systematicky nevedú osobitnú štatistiku vo vzťahu k rómskemu etniku. Oficiálne vedú iba všeobecnú štatistiku, z ktorej nie je možné definovať stav rómskych komunít, pričom existujúce informácie a údaje sú nedostatočné, nespoľahlivé, zmätočné a často mystifikujú realitu. Ich zber a sledovanie je inštitucionálne roztrieštené a vzájomne nekoordinované. Podobne tak absencia údajov o protispoločenskej činnosti Rómov zabraňuje vykonať potrebné analýzy, odkryť problémy, identifikovať ich príčiny a dôsledky, formulovať a optimalizovať programy a stratégie prevencie. Odstránenie legislatívnych bariér a povolenie zberu údajov o kriminalite Rómov, ich spracovanie a následné analýzy by za určitých podmienok mohli pomôcť predchádzať ich kriminalite a riešiť ju. Je potrebné, aby spoločnosť vedela reagovať na ich „problémy“ správnym spôsobom. Rómovia často potrebujú špeciálny prístup, špeciálne riešenia ich problémov a situácií. Nie je to však možné, keď neexistuje potrebná štatistika, na základe ktorej by bolo možné študovať rôzne aspekty kriminálneho správania tejto komunity. Absencia takýchto údajov sa zdá ťažko pochopiteľná aj v súvislosti s vedením pomerne detailných štatistík týkajúcich sa pohlavia, veku, recidívy, sociálnych aspektov (napr. nezamestnanosti), extrémizmu a pod.

Kriminalita rómskej menšiny na Slovensku

Určitý obraz o kriminalite Rómov na Slovensku môžeme získať z údajov z minulých rokov. Tieto nám umožňujú aspoň v obrysoch zachytiť niektoré kvantitatívne charakteristiky

najväčším problémom kraja, nezahŕňala problematiku kriminality, resp. jej prevenciu zameranú na Rómov. Príčinou je absencia potrebných dát, resp. sťažené podmienky na ich zber súvisiace s legislatívou, ktorá predstavuje významnú bariéru a komplikuje vytvorenie potrebnej databázy. Z tohto dôvodu riešitelia do hlavných aktivít zahrnuli doplnenie a aktualizovanie údajov a vypracovanie systému monitorovania protispoločenskej činnosti.

úrovne kriminality Rómov. Ako uvádza Nečas (1991), celková kriminalita Rómov bola v r. 1984 5-krát vyššia ako kriminalita ostatnej populácie. Jej nárast je dlhodobý a smeruje do stále nižších vekových kategórií. Na začiatku 90. rokov, keď boli údaje o rómskej kriminalite k dispozícii, tvoril podiel Rómov na celkovej trestnej činnosti na Slovensku 28 %. Rómovia mali zvlášť veľký podiel na krádežiach vlámaním (40 %) a na tzv. obyčajných krádežiach (36 %). Vysoký podiel mali Rómovia na mravnostnej delikvencii, predovšetkým na trestnom čine pohlavného zneužívania (40 %). Na násilnej kriminalite sa Rómovia podieľali 23 % (Socioklub 1999). Odhaduje sa, že viac ako 30 % ekonomicky aktívnej rómskej populácie získava prostriedky na obživu nelegálne – prostitúciou, priekupníctvom a inou majetkovou trestnou činnosťou. Zvýšená kriminalita Rómov súvisí (okrem už uvedených skutočností) v mnohých prípadoch i s nechuťou polície ísť do konfrontácie s násilníkymi skupinami najmä mladých Rómov. Títo si – často pod vplyvom alkoholu alebo drog – nevedomujú závažnosť a dôsledky svojho konania a etnický podmienená kriminalita a subkultúra zostáva naďalej problémom v regiónoch s vysokým podielom Rómov. Zo starších dostupných štatistík vyplýva vysoká miera recidívy rómskej populácie a neúčinnosť „nápravno-výchovného“ a sankčného účelu výkonu trestu.

Presnejšou informáciou o rasovom pomere páchatel'ov jednotlivých trestných činov je „Správa o stave a vývoji evidovanej kriminality v ČSFR v roku 1990 a v I. štvrtroku 1991“ (Generálna prokuratúra Českej a Slovenskej federatívnej republiky (1991). I keď sa tento dokument špeciálne nezaobera kriminalitou národnostných menšín, okrem iného uvádza, že z celkového počtu 85 880 známych páchatel'ov stíhaných v roku 1990 za trestné činy, bolo 11 594 obvinených príslušníci rómskeho etnika (13,5 %). Dokument upozorňuje na negatívny nárast podielu mladistvých Rómov na kriminalite a vplyv alkoholu na kriminalitu Rómov. Uvádza aj niekoľko alarmujúcich údajov o podiele Rómov na páchaní niektorých závažných trestných činov. Najzávažnejší je tento údaj v prípade trestného činu lúpeže, na ktorom sa Rómovia podieľali 61,3 %. Vysoký bol aj ich podiel na trestných činoch znásilnenia (24,7 %), krádeží (19,1 %), vražd (13,5 %) a ďalších. Správa ďalej konštatuje, že trestná činnosť nedospelých (osôb do 15 rokov veku) je častá najmä u východoslovenských Rómov. Tu je tiež najčastejšie využívanie nedospelých dospelými a mladistvými na páchanie trestnej činnosti, predovšetkým majetkového charakteru.

Novšie a veľmi cenné údaje a informácie o kriminalite Rómov na území Slovenska nám poskytuje práca E. Šúryovej (2001), ktorá sa opiera o štatistické výkazy kriminality za roky 1989 – 2000 spracované na UCEP BB Policajného zboru SR¹⁰. Z analýz týchto údajov vyplýva niekoľko významných poznatkov a skutočností o kriminalite rómskej minority. Ako uvádza celková kriminalita Rómov, v sledovanom období (1989 – 2000) opisuje trendy vývoja kriminality na Slovensku, t. j. do roku 1993 výrazne stúpa, neskôr postupne klesá. V sledovanom období predstavoval podiel Rómov na evidovanej celkovej kriminalite vyše 20 %. Podiel Rómov na celkovej objasnenej kriminalite kulminoval v roku 1991, keď dosiahol až 28,7 %. Podľa Správy o plnení aktualizovanej koncepcie väznenstva v Slovenskej republike (Ministerstvo spravodlivosti SR 2002) mali Rómovia disproporčné zastúpenie medzi odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody: „Naďalej zostáva pomerne vysoký podiel Rómov z počtu osôb v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody pre II. a III. nápravno-výchovnú skupinu“. Napríklad v ústave Košice-Šaca a Ružomberok ich počet dlhodobo presahuje 60 %. V roku 2001 vykonávalo trest odňatia slobody 2142 odsúdených Rómov, čo tvorí 39,1 % z priemerného stavu odsúdených (5479). V roku 2002 tvorili Rómovia 95,4 % odsúdených zaradených do kurzov pre negramotných. Občianske združenie Ľudia proti násiliu (LPR) uvádza (bez odkazu na zdroj), že podľa štatistických údajov z roku 2001 bol podiel odsúdených Rómov na celkovom počte odsúdených osôb na území Slovenska

¹⁰ Vychádza zo štatistických údajov o trestných činoch, ktoré okrem registrovanej trestnej činnosti zahŕňajú aj priestupky a latentnú kriminalitu.

22,34 %. Všetky uvedené údaje o kriminalite sú alarmujúce, najmä ak ich porovnáваме s ich celkovým podielom na obyvateľstve. Podľa odborných odhadov tvoria Rómovia okolo 8 % obyvateľstva, avšak ich podiel (najmä na mravnostnej a niektorých druhoch majetkovej kriminality) je mnohokrát vyšší. Vo väzení Rómovia sú proporčne takmer 3-násobne častejšie ako ostatní obyvatelia Slovenska.

Vybrané aspekty, druhy a typy kriminality Rómov

Kriminalita Rómov, ako uvádza Šúryová (2001), má tri roviny. Prvou je kriminalita Rómov voči ostatnej spoločnosti, druhou vo vnútri rómskej komunity a treťou je tá, kde vystupujú Rómovia ako obeť trestných činov. Niektoré trestné činy, ktorých sa Rómovia dopúšťajú, vyplývajú z ich odlišnej kultúrnej tradície, ktorá sa však z dôvodu ich minoritného postavenia nestala nikdy (a nikde) normotvorná. Napr. sexuálny styk pod hranicou 15 rokov veku, ktorý je konsenzuálny, alebo za komunistického režimu trestný čin príživníctva bol v rozpore s tradíciou vzájomnej podpory rómskej rodiny. Spoločensky najproblematickejšie je chápanie trestného činu krádeže a lúpeže, ktoré v niektorých rómskych skupinách nie sú vnímané ako nemorálne.

Možno konštatovať, že typickou kriminalitou Rómov je majetková kriminalita. Dlhodobý ich podiel na objasnenej majetkovej kriminalite presahuje 30 %, pričom najčastejšie páchajú trestné činy krádeže vlámaním (do obchodov, rekreačných objektov, reštaurácií, stánkov, bytov). Z krádeží dominovali krádeže motorových vozidiel a vecí z aut. Podľa výskumov príčinou majetkovej trestnej činnosti u dospelých Rómov je nezamestnanosť, „vdáka“ ktorej sa ocitajú na okraji biedy. U mladistvých je to sociálne neprijatie zo strany majority, forma získania si rešpektu, resp. dôsledok neuváženeho konania vplyvom drogovej závislosti najmä detí a mladistvých.

Rómovia sa vyznačujú aj zvýšeným podielom na násilnej trestnej činnosti. Ich dlhodobý podiel na objasnenej násilnej kriminalite sa pohybuje okolo 20 %. V roku 1990 boli Rómovia páchatelmi až 28 % násilnej kriminality. Najviac sa podieľali na lúpežiach a úmyselnom ublížení na zdraví.

Znakom mravnostnej kriminality je vysoká miera jej latencie, najmä u Rómov (vzájomné krytie a pod.). Napriek tomu možno konštatovať, že mravnostná kriminalita je najtypickejším druhom kriminality Rómov, čo súvisí so skutočnosťou, že niektoré mravnostné trestné činy nie sú pre nich samotným porušením zákona a sú v rámci ich životného štýlu považované za normálne. Na ilustráciu uvedieme, že v roku 1997 ich podiel na mravnostnej kriminalite tvoril 54 %. V tomto roku teda Rómovia spáchali viac ako polovicu všetkých evidovaných objasnených mravnostných trestných činov spáchaných na Slovensku. Najčastejším mravnostným trestným činom, ktorého páchatelmi boli Rómovia, bolo pohlavné zneužitie.

V menšej miere sa v rómskej populácii vyskytli i prípady finančnej manipulácie s tzv. bielymi otrokmi (obdoba bielych koňov u majoritnej populácie), ktorí sú využívaní na získanie tzv. rýchlych pôžičiek a leasingov na svoje meno, avšak peniaze alebo tovar je im následne odobratý.

Distribúcia a konzumácia drog je v poslednom čase jeden z najväčších problémov rómskych komunit. Dilerstvo drog je trestnou činnosťou sprevádzanou najviac kupliarstvom, nedovoleným ozbrojovaním a ďalšou organizovanou trestnou činnosťou. Kupliarstvo a následne prostitúcia je okrem majetkovej trestnej činnosti najrozšírenejšou trestnou činnosťou Rómov.

Z Analýzy trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrhu na jej riešenie (Úrad vlády SR 2004) vyplýva, že „úžera je najzávažnejšou formou trestnej činnosti vnútri jednotlivých rómskych komunit, spôsobujúcou sociálne oslabenie rómskych rodín a zhoršenie zdravotného stavu rómskych detí“. Analýza ďalej uvádza, že „trestný čin úžery je vlastne štartovacím

trestným činom k ďalšej trestnej činnosti majetkovej a násilnej povahy, ktorých sa dopúšťajú jednak páchatelia pri vymáhaní dlžôb a jednak poškodené osoby, ktoré sú k páchaniu trestnej činnosti donucované finančnou tiesňou“.

Rómovia sú aj disproporčnými páchatelmi tzv. drobnej kriminality (vreckové a menšie krádeže, poškodenia majetku menšieho rozsahu, bitky...), ktorá často ani nie je nahlasovaná, a preto jej páchatelia nie sú ani sankcionovaní.

Od roku 1989 sa zvyšuje podiel Rómov aj na únosoch, zavlečeníach do cudziny, obchodovaní so ženami a deťmi, na ohrození mravnej výchovy mládeže a iných v predchádzajúcom období pre nich netypických trestných činoch.

Regionálne aspekty kriminality Rómov

Aj keď na Slovensku v súčasnosti nemáme žiadne presné štatistiky o regionálnom rozmiestnení Rómov, vo všeobecnosti je známa ich vysoká priestorová koncentrácia. Približne polovica rómskej populácie je koncentrovaná v 10 okresoch (Radičová 2004). Práve v týchto okresoch možno sledovať zvýšenú mieru napätia medzi rómskou menšinou a majoritným obyvateľstvom. Väčšina takýchto okresov (8) sa nachádza na východnom Slovensku a len dva na strednom Slovensku (Rimavská Sobota a Revúca). Úroveň zločinnosti, resp. situáciu v týchto okresoch výrazne zhoršuje latentná (nenahlásená) kriminalita, resp. strach z tzv. netrestnej kriminality – priestupkov. Ide zväčša o priestupky majetkového charakteru (krádeže úrody z poľí, záhrad, poľnohospodárskych, resp. rodinných dvorov), krádeže dreva, ale aj drobné krádeže a vlámania, kde výsledná suma kradnutých vecí nepresahuje hranicu majetkového trestného činu (úroveň dvojnásobku minimálnej mzdy). Od 1. 1. 2010 je minimálna mzda 307,70 €, teda hranicou pre majetkový trestný čin je škoda presahujúca 615,4 € (18 540 Sk), čo je nie práve malá hodnota pre obyvateľov žijúcich v týchto najchudobnejších regiónoch Slovenska. Ak sa to niekoľkokrát zopakuje, môže to v konečnom dôsledku znamenať pomerne veľkú stratu. Často sú to práve Rómovia, ktorí páchajú takúto zločinnosť relatívne menšieho finančného, resp. materiálneho (charakteru) rozsahu. Táto nie je klasifikovaná ako majetková trestná činnosť, ale len ako priestupok s oveľa nižšími sankciami, ktorý však vyvoláva napätie, strach a obavy majoritného obyvateľstva o svoj majetok. V postihnutých oblastiach je možné čoraz viac pozorovať ústup od pestovania poľnohospodárskych produktov, zeleniny, ale aj chovu hydiny, prípadne ďalších úžitkových zvierat. Podľa internetového zdroja (Čadca 1995)¹¹, ktorý sa odvoláva na policajné zdroje, rómski občania páchajú asi 25 percent celkovej kriminality, pričom vo viacerých okresoch je ich podiel ešte oveľa vyšší (40 až 50 %). Ak sledujeme a porovnáваме okresy podľa podielu Rómov a úrovne kriminality, môžeme vidieť, že z 23 okresov so zvýšeným podielom Rómov (nad 10 %) sedem zároveň vykazuje zvýšenú kriminalitu. Medzi takéto koincidujúce okresy patrí 6 okresov južného, resp. juhovýchodného Slovenska (Zvolen, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava, Trebišov a Michalovce) a okres Poprad. Zistenú skutočnosť nám potvrdzuje aj uvedený zdroj (Čadca 1995), podľa ktorého najviac (až 60 percent) zo všetkých deliktov spáchaných Rómami v roku 1994 evidovali v Rimavskosobotskom okrese. V Trebišovskom to bolo 58 percent, Rožňavskom 50 percent, Lučeneckom a Spišskonovoveskom 46 percent a v Michalovskom 43 percent. Zo zostávajúcich 16 okresov so zvýšeným podielom Rómov sa väčšina (14 okresov) nachádza na východnom Slovensku a 2 (Krupina a Poltár) na strednom Slovensku. Nižšia miera registrovanej kriminality v týchto okresoch z veľkej časti súvisí s menším množstvom príležitostí (prevažujú menšie a chudobnejšie sídla), vyššou úrovňou neformálnej kontroly a ďalšími faktormi. Významnú rolu zohráva aj skutočnosť, že prevažná väčšina Rómov žije

¹¹ Vierohodnosť a správnosť údajov z uvedeného zdroja sa nám nepodarilo overiť. Z tohto dôvodu uvedené údaje považuje len za orientačné

v segregovaných osadách, kde zväčša platia „vlastné“ zákony a tiež akási ochrana páchatel'ov z vlastných radov. Aj keď kriminalita v týchto osadách existuje, v dôsledku určitej „súdržnosti“, niekedy aj strachu, nie je nahlasovaná, a teda ani evidovaná (čo zlepšuje pozíciu okresov so zvýšeným podielom obyvateľstva v segregovaných rómskych osadách). Uvedené, ale aj ďalšie faktory tvoria bariéry a obmedzujú úroveň zločinnosti, a preto v uvedených okresoch je (registrovaná) kriminalita na relatívne nízkej úrovni a kvantitatívne sa výraznejšie nezvyšuje.

Diskusia k etiológii kriminality Rómov

Vo vedomí majoritnej časti obyvateľstva je rómske etnikum problematické najmä pre ich vysoký podiel na spáchaných kriminálnych činoch. Ľudia si často interpretujú túto skutočnosť ako charakteristickú črtu rómskeho etnika. Kriminalitu Rómov vysvetľujú dva základné explanačné kontexty – etnický a sociálny (vychádza z ich periférneho postavenia v spoločnosti). Väčšina odborníkov sa zhoduje, že kriminalita menšín, a teda aj Rómov, je najmä dôsledkom ich postavenia v spoločnosti. Na kriminalite Rómov sa však podieľajú mnohé kriminogénne faktory, pričom väčšina vyplýva práve z ich sociálneho postavenia. Ich periférne postavenie v spoločnosti zohráva rolu najmä u mladých Rómov, ktorí sa takým nežiaducim spôsobom, akým je kriminalita, vyrovnávajú s neprijatím majoritnou spoločnosťou. Ich vysoká a dlhodobá nezamestnanosť aj v dôsledku určitých predsudkov zamestnávateľa a etiketizácie spôsobuje, že po opakovaných neúspechoch o prijatie do zamestnania si Rómovia prestanú hľadať prácu. Nezamestnanosť, nedostatok práce a nadbytok času ich vedie k čoraz častejšiemu páchaniu trestnej činnosti (Novotný, Zapletal 1994), ktorá je niekedy jediným príjmom rodiny. Aj preto sa u rómskej populácie najčastejšie stretávame s páchaním majetkovej trestnej činnosti (Hroncová, Šebian 2006). Nezamestnanosť, bieda a pocity ohrozenia a neprijatia sú najčastejšie príčiny trestnej činnosti Rómov a dôvodmi, prečo sa Rómovia ocitnú vo väzení. Pobyt za mrežami zhoršuje povahu väzňa a vzťahy k svojmu okoliu, ničí hodnoty samotnej rómskej populácie. Mnohí Rómovia sa zmierujú s tým, že byť väznený je normálne a nie odsúdeniahodné (Říčan 1998). Žiaľ, ide síce o prirodzený obranný mechanizmus, ale taký, ktorý mravne a duševne ničí rómsky národ a vyostreje vzťahy s majoritou (Říčan 1998).

Na základe získaných poznatkov by sme príčiny zvýšenej kriminality Rómov, resp. ich kriminálneho správania, mohli zhrnúť do troch skupín. Do prvej sme zaradili príčiny vyplývajúce z ich príslušnosti k minorite. V dôsledku antropologickej odlišnosti sú vystavovaní nepriateľskému správaniu a predsudkom, čo sa môže prejaviť ich kriminálnym správaním. Výrazné kriminálne správanie však môže byť i výsledkom ich kultúrnych špecifik (slabšej sebakontroly, menšieho zmyslu pre zodpovednosť a nepochopenie dôsledkov neuvážaných činov) a/alebo výsledkom subkultúry, ktorá často nerešpektuje všeobecné prijaté hodnoty zabraňujúce konať trestnú činnosť (česť a pocit hanby uznávajú len v rámci svojho spoločenstva). Môže však byť i dôsledkom minulej, ale aj súčasnej násilnej asimilácie, ako napr. výsledok protestu proti „nej“.

Kriminalitu Rómov možno vysvetliť, resp. chápať, ako dôsledok ich nepriaznivého sociálneho postavenia. Ide o spoločenstvo najviac postihnuté sociálnou exklúziou a izoláciou a silnou sociálnou a ekonomickou marginalizáciou. Výsledkom tohto nepriaznivého sociálneho postavenia je okrem iného ich nízke vzdelanie, kvalifikácia, zlé pracovné návyky a disciplína, čo má zase vplyv na ich problematické zapojenie, resp. zaradenie na trhu práce. Neuplatnenie sa na trhu práce prináša vysokú nezamestnanosť, sociálnu a hmotnú núdzu, vysokú sociálnu odkázanosť a množstvo ďalších negatívnych javov. Uvedené javy ešte viac prehľbujú ich exklúziu, izoláciu, marginalizáciu a zvyšujú mieru ich sociálnej dezintegrácie, pričom kriminalita môže byť, resp. v mnohých prípadoch aj v skutočnosti je, ich dôsledkom.

Do tretej skupiny podmieňujúcich faktorov zvýšenej kriminality Rómov by sme mohli zaradiť príčiny, ktoré vo väčšej či menšej miere súvisia s predchádzajúcimi dvomi. Ide najmä o príčiny súvisiace s nedostatkom materiálnych, resp. finančných zdrojov. Trestná činnosť je často aj výsledkom neštandardného „riešenia“ problémových situácií (nezamestnanosti, drogovej závislosti najmä detí a mladistvých...) alebo formou dodania si sebavedomia a získania „rešpektu“. Príčinou môže byť aj množstvo voľného času v kombinácii s nudou a pocitom bezvýznamnosti. Dôležitú úlohu zohrávajú aj záporné vzory a negatívne hodnotové orientácie a tradície. Významným faktorom výrazne podmieňujúcim najmä zvýšenú úroveň mravnostnej kriminality je „normálny“ vzorec správania, ktorý jej určité druhy nepovažuje za trestné činy.

Prezentovaná systematizácia ukazuje, že každú z uvedených príčin a podmieňujúcich faktorov by bolo potrebné precizovať, pretože ide o determinanty rôznej úrovne všeobecnosti a povahy (niektoré sa môžu vzájomne prekrývať, byť obsahom alebo dôsledkom iných a pod.). Zároveň sa zdá, že by bolo veľmi užitočné kvantifikovať mieru ich vplyvu (dosahu) na úroveň kriminality. To by si však vyžadovalo hlbšiu analýzu kľúčových interpretácií priestorovej a sociálnej etiológie s vysvetlením ich mechanizmov pôsobenia, čo však nebolo cieľom nášho príspevku.

Záver

Drvivá väčšina Rómov nielen na Slovensku, ale i v celej Európe stojí v súčasnosti na okraji spoločnosti. Napriek enormným snahám vlád európskych štátov integrovať Rómov do spoločnosti značná časť obyvateľstva je za model ich segregácie, aby každý mohol nasledovať hodnoty svojej kultúry. Jedným z významných dôvodov tohto stavu je ich zvýšený podiel na zločinnosti, obavy a v mnohých prípadoch až strach majoritného obyvateľstva z nich. Uvedené skutočnosti výrazne vplývajú aj na pozorované vysoké napätie medzi Rómami a Nerómami. Ide o najväčšie napätie sledované medzi rôznymi odlišnými sociálnymi skupinami obyvateľstva na Slovensku. Zdá sa teda, že dôležitým krokom k odstráneniu tohto napätia a izolácie Rómov je zníženie miery ich zločinnosti. Na naplnenie tohto cieľa je však potrebné poznať Rómov (spôsob ich života, normy, zvyky, životný štýl a pod.) a ich problémy (ekonomické, sociálne...). Poznanie sociálno-kultúrnych charakteristík Rómov a ich problémov je však len jednou stranou mince. Druhú stranu predstavujú informácie a poznatky o kriminalite Rómov, jej štruktúre, trendoch, typických znakoch, príčinách a podmienkach, páchateloch a ich profiloch a ďalších významných aspektoch, bez ktorých je ťažké efektívne riešiť a znižovať ich kriminalitu. Poznanie všetkých relevantných podmienok, charakteristík a zákonitostí kriminality Rómov môže optimalizovať rôzne opatrenia a preventívne programy, a tak výrazne prispieť k riešeniu tohto závažného problému spoločnosti. Výrazne môže tiež prispieť k redukcii strachu a k zvýšeniu kvality života všetkých obyvateľov v regiónoch a lokalitách najviac postihnutých kriminalitou Rómov. Zároveň však môže viesť k zmierneniu napätia medzi majoritným obyvateľstvom a rómskou menšinou, odstrániť ich vzájomnú nevraživosť a prispieť k lepšiemu spolužitiu.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu č. 0112/12 financovaného grantovou agentúrou VEGA.

Literatúra

CLINARD, M. B. *Sociology of Deviant Behavior*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1957.

ČADCA. *Prehľad o kriminalite Rómov*. [Online]. Čadca mesto 1995 (cit: 2008-12-04). Dostupné na: www.ca.mesto.sk.

DLUGOŠOVÁ, Z. Právna analýza „Možnosti zberu, hodnotenia a monitoringu informácií o rómskom etniku v kontexte súčasnej antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku“. In *Stratégia sociálnej a ekonomickej integrácie rómskych komunití Banskobystrickom samosprávnom kraji na obdobie 2007 – 2013 a akčné plány na roky 2007 – 2008*. [Online]. Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity (Prílohy) 2006 (cit: 2008-11-09). Dostupné na: www.nrsr.sk.

FBI. *Crime in the United States. Expanded Homicide Data*. Table 3 a 5. [Online]. FBI 2006 (cit: 2008-10-05). Dostupné na: www.fbi.gov.

GENERÁLNA PROKURATÚRA ČESKEJ A SLOVENSKEJ FEDERATÍVNEJ REPUBLIKY. *Správa o stave a vývoji evidovanej kriminality v ČSFR v r. 1990 a v I. štvrtroku 1991*. [Online]. Parlament Českej republiky 1991 (cit: 2008-11-09). Dostupné na: www.psp.cz.

GEST, T. A Shocking Look at Blacks and Crime. *US News & World Report*, 1995, 16, 53-54.

HRONCOVÁ, J., ŠEBIAN, M. Výskum kriminality a delikvencie u rómskeho etnika s osobitným zreteľom na deti a mládež. In *Edukácia rómskych žiakov. Teória – výskum – prax*. PF UMB, Banská Bystrica, 2006.

LYNN, R. *Race and psychopathic personality*. [Online]. American renaissance 2002 (cit: 2009-23-02). Dostupné na: www.amren.com.

MAUER, M., HULING, T. *Young Black Americans and the Criminal Justice System: Five Years Later*. Washington, D.C. The Sentencing Project, 1995.

METROPOLITAN POLICE. *Response to Guns, Gangs and Knives in London*. [Online]. Metropolitan Police Authority (MPS) 2008 (cit: 2008-11-03). Dostupné na: <http://www.mpa.gov>.

MINISTERSTVO SPRAVODLIVOSTI. *Správa o plnení aktualizovanej Koncepcie väznenstva v Slovenskej republike za rok 2001 do 30. apríla 2002*. [Online]. Ministerstvo spravodlivosti SR 2002 (cit: 2008-11-22). Dostupné na: www.rokovania.sk.

MICHÁLEK, A. Rurálna kriminalita a rurálne okresy Slovenska so zvýšenou kriminalitou. *Geografický časopis*, 2010, 62, 4, 329-345.

MOORE, T. The Black-on-Black Crime Plague. *US News & World Report*, 1988, Aug. 22, 49-55.

MUBAREK, Z. *Prison Reform Trust Press Release*. Prison Reform Trust. London, 2003.

NEČAS, C. *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti*. Brno: Masarykova Univerzita, 1991.

NEW CENTURY FOUNDATION. *The Color of Crime. Race, Crime and Justice in America*. Second, Expanded Edition. Oakton, VA, 2005.

NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. *Základy kriminologie*. Praha : Policajní akademie ČR, 1993.

RADIČOVÁ, I. *Atlas rómskych komunití na Slovensku 2004*. Bratislava : Nadácia S.P.A.C.E., IVO, 2004.

RADIČOVÁ, I. *Vláda pre riešenie situácie Rómov nespravila nič*. [Online]. In SME. Bratislava: denník SME 2010 (cit: 2010-06-01). Dostupné na: www.sme.sk.

RASPBERRY, W. The Making of Certified Criminals. *The Washington Post*, 1992, Dec. 30.

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Portál, Praha, 1998.

SOCIOKLUB. *Romové v České republice*. Socioklub, Praha, 1999.

ŠÚRYOVÁ, E. Rómovia a kriminalita. *Sociológia*, 2001, 33, 473-490.

ÚRAD SPLNOMOCNENKYNE VLÁDY SR PRE RÓMSKE KOMUNITY. *Stratégia sociálnej a ekonomickej integrácie rómskych komunití Banskobystrickom samosprávnom kraji na obdobie 2007 – 2013 a akčné plány na roky 2007 – 2008*. Bratislava, 2006.

ÚRAD VLÁDY SR. *Analýza trestnej činnosti úžery na Slovensku a návrh na jej riešenie*. [Online]. Úrad vlády SR Bratislava 2004 (cited 2008-07-02). Dostupné na: <http://www.rvp.sk/>.

UYTTERBROUCK, O. Police Study Links Blacks to 80 % of Violent Crime. *Arkansas Democrat Gazette*, 1993, 13, s. 16.

US DEPARTMENT OF JUSTICE. *Prisoner in 2002*, str. 1 a 9. [Online]. US Department of Justice 2003 (cit: 2008-04-29). Dostupné na: www.ojp.usdoj.gov.

US DEPARTMENT OF JUSTICE. *Prisoner in 2005*, str. 8. [Online]. US Department of Justice 2007 (cit: 2008-04-29). Dostupné na: www.ojp.usdoj.gov.

US DEPARTMENT OF JUSTICE. *Criminal Victimization in the United States*. Statistical Tables 42. [Online]. US Department of Justice 2005 (cit. 2008-04-12). Dostupné na: <http://www.ojp.usdoj.gov/>.

YOUNG, I. M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.

ZAPLETAL, J. *Kriminológia*. Díl II. Praha : Policajní akademie ČR, 1994.

Key words: Crime, exclusion, minority, regions, socio-spatial aspects, Roma, Slovakia.

Resumé

One of important reasons that increase the real level of crime in rural areas of Slovakia is the Roma ethnicity. Concentration of this minority in problematic and stagnating regions contributes to the bad social situation of its members and increases their proclivity to infringe social standards and to commit crimes. Conflicts between the relatively better-off majority and the Roma minority (the Roma represent a majority in some villages) in such regions are sources of tension. The aim of this article is to present important knowledge concerning the minority crime or that of excluded in some wider relevant circumstances and to inform about forms, nature, specific features and socio-spatial aspects of the Roma crime in Slovakia. The Roma crime is analysed drawing on the accessible sources and is compared to the crime (by types) committed by the majority population. Comparative methods were also applied to the study of the regional differentiation and concentration of the Roma crime. Several explanation concepts are presented that explore and explain the causes of the Roma crime from different aspects. The significance of the study dwells in identification of the Roma crime, estimates of their level, most represented types and determinants. The specific features of this minority's crime increase importance of such research, as it may provide the basis for introduction of tailored measures. Discussion concerning the legal limitations to data collection, absence of databases and information about the Roma criminality and the consequences of this information vacuum is included.

*Dr. Anton Michálek, CSc.
vedúci odd. humánnej a regionálnej geografie
Geografický ústav SAV
e-mail: Anton.Michalek@savba.sk*

Recenzent: doc. PaedDr. Samuel Uhrin, CSc.